

Otomar
Dvořák

Josef Pepson
Snětivý

KRAJINOU PRVNÍCH PŘEMYSLOVCŮ

S českými knížaty ze Stadic do Prahy

ČAS

Skrytá krása
naší země

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

KRAJINOU PRVNÍCH PŘEMYSLŮVCŮ

S českými knížaty ze Stadic do Prahy

Sv. Václave
nedej zahynout
nám
a budoucím

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

**KRAJINOU
PRVNÍCH
PŘEMYSLOVCŮ**

S českými knížaty ze Stadic do Prahy

Fotografie na přední straně obálky: pohled z tetínského hradu
k Berounu

Fotografie na zadní straně obálky: kostel sv. Jiří na libušínském hradišti

Obrázek na str. 2: socha sv. Václava v Přistoupimi

Obrázek na str. 6: socha sv. Prokopa v Klášterní Skalici

Copyright © Otomar Dvořák, www.otomar-knihy.webnode.cz, 2020

Copyright © Josef Pepson Snětivý, www.pepson.cz, 2020

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2020

Photographs © Josef Pepson Snětivý, 2020

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2020

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2020

ISBN 978-80-7475-311-4

Pár slov úvodem

Bájně příběhy o počátcích české země, jak je poprvé zachytil na počátku 12. století kronikář Kosmas, jsou vlastně historií rodu Přemyslovců, prvních vládců Čech. Musíme ovšem předem upozornit, že ve své době se tak členové onoho rodu nenazývali, ani Kosmas je nezná pod tímto jménem. To vytvořil teprve František Palacký pro své Dějiny, aby je odlišil od později vládnoucích panovnických rodů: Lucemburků, Jagellonců a Habsburků.

Ještě pozoruhodnější obrázek však dostanete, když se podíváte na mapu a vyznačíte si jednotlivá dějiště nejstarších příběhů. Získáte jakýsi nepravidelný ovál, obkružující Prahu do vzdálenosti zhruba 30 kilometrů, jen s výjimečnými „chapadly“ nataženými ještě dál, třeba až k řece Ohři nebo ke Stadicím. Tato dávná ohniska slávy a moci jsou v dnešní době občas skrytá ve stínu metropole, ve své většině nepatří k turistickým atrakcím, někdy se dokonce schovávají na zanedbané průmyslové periférii hlavního města, kde je objeví jen pozorné oko poučeného poutníka.

Tím víc nás vábilo vydat se do této tajemné „krajiny prvních Přemyslovců“. Zatímco Otomar zaujatě krácel po stopách příběhu mocenského vzestupu prvních knížat a shledával jimi zanechané stopy i mytologické souvislosti, Pepson s fotoaparátem v ruce neúnavně zkoumal další pozoruhodné stavby, památníky a zajímavosti, které se v průběhu věků na oněch místech nakupily. Tyto pohledy ze dvou různých úhlů se navzájem doplňují – a společně vytvářejí plastický obraz.

A pokud Vám naše knížka pomůže uvidět zdánlivě známá místa v novém světle a všimnout si podrobností, které Vám předtím mohly unikat, pak budeme spokojeni, protože splnila svůj účel.

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

ŘÍP

DĚJINY PŘEMYSLOVCŮ ZAČÍNÁJÍ NA ŘÍPU

Kronikář Kosmas jako první zachytil bájně počátky Čechů ve své kronice, která ovšem není ani zdaleka objektivní zprávou o dějinách. Hlavním cílem Kosmovy kroniky bylo zdůvodnit oprávněnost nároků Přemyslovců na český knížecí stolec, neboť podle něj jsou přes pramáti Libuši rodově spřízněni se samotným praotcem Čechem!

Říp však Kosmas nepostavil na počátek svého vyprávění nahodně. Tato čedičová kupka, vysunutá daleko nad rovinu a připomínající svou zaobleností ženský prs, vábila od počátku pozornost všech, kteří kolem ní procházeli. Je obtížné si představit, že původní sopka byla velehorou, tyčící se do výše téměř 1000 metrů! Postupně se její boky sesuly, drobný popel byl odplaven, a zůstala jen tvrdá, ztuhlá výplň sopouchu. Typický zvonovitý tvar Řípu vznikl nakupením „odpadu“ na úpatí čedičového sloupu, kde vznikla mocná vrstva zřícených čedičových balvanů, která byla postupně překrývána drobnějšími úlomky, drtí, navátými křemennými písky a vápnitou spraší. Jak bylo ověřeno vrtem, mocnost obruby na úpatí hory přesahuje sedmnáct metrů.

Zajímavostí je, že zdejší čedič obsahuje kromě olivínu i magnetovec, což způsobuje magnetické anomálie. Kompas na vrcholu Řípu ukazuje špatně! Je možné, že citliví jedinci (např. proutkaři) tady dokáží vycítit zvláštní chvění. Hora se svérázným způsobem projevuje i při bouřkách, zastavuje mraky a stahuje k sobě blesky.

Na úpatí Řípu vyvěrají tři prameny, z nichž ten východní je odjakživa považován za léčivý. U něj se prý Slované utábořili, když jejich vojvoda Čech vystoupil vzhůru, aby se rozhlédl.

Dnes by toho ale moc neviděl. Téměř celou horu pokrývá dubohabrový les, takže když si chceme zahrát na praotce Čecha a rozhlédnout se po „zaslíbené zemi“, musíme využít jednu ze tří skalních vyhlídek na bocích hory kousek pod vrcholem. Ale ten rozhled za to stojí, i když 455 metrů nad mořem není zase nějaká mimořádná výška. Je to dáno tím, že hora se tyčí nad plochou rovinou.

Monumentálnější zážitek z výstupu na Říp mívali poutníci až do roku 1879, neboť do té doby býval vrch bezlesý, naprosto holý, s mnoha skalními partiemi, dodávajícími hoře na dramatičnosti, pokrytý jen tuhou stepní trávou se spoustou pestrých alpských květů a jenom sem tam nějakými keříky. Holiny na svazích byly částečně udržovány i uměle, hlavně intenzivní pastvou koz a ovcí. Jen na vrcholové plošině kousek pod rotundou (zhruba tam, kde je dnes restaurace) se pietně udržoval dubový hájek, snad jako vzpomínka na dávny pohanský háj. Ten ovšem v roce 1848 vykáceli vzbouření sedláci na protest proti šlechtě, tedy rodu Lobkoviců, do jejichž pozemkového majetku hora dodnes patří. V roce 1879 se však tehdejší majitel Mořic Lobkowicz rozhodl z důvodů hospodářských, ale patrně i politických, neboť se tu scházely časté protestní tábory lidu, celou horu zalesnit. Odborníci se dnes shodují v názoru, že to byla velká škoda, že se tím narušil přirozený vzhled monumentální hory se stepními loukami plnými vzácných květů, zrušila se neomezená kruhová vyhlídka z vrcholu a ukryla rotunda, která se kdysi jako posvátný maják zdaleka bělala nad krajinou.

Nápadná vyvýšenina poutala pozornost lidí od nejstarších časů a v rovinaté krajině byla důležitým orientačním bodem. Jméno je indoevropské a jeho původ tak sahá až do doby

Dobový pohled na naši národní horu

bronzové. Znamená prostě „oblina, oblý vrch, hora“. Vychází z keltského „rib“, čili „žebro“, přeneseně skalní žebro země. Také ve staré germánštině slovo „rip“ znamenalo „skálu, nebo horu“. A my dodnes pěstujeme řípu, jejíž bulvy vykukují ze země podobně jako ona oblá hora!

Praotec Čech na Říp nevystoupil náhodou, hora totiž ležela přesně ve středu tehdejšího slovanského osídlení Čech a horizont, jehož lze dohlédnout z jejího vrcholu, tvořil zároveň hranici tohoto osídlení.

Je zajímavé, že ve starověku nevzniklo na Řípu žádné opevněné hradiště, ačkoliv strategická poloha se k tomu přímo nabízela. Ani ve středověku nikoho nenapadlo postavit tam tvrz nebo hrad. Zřejmě stále platilo dávné tabu: Říp je sídlem mocných bytostí, a smrtelník tam nemá co pohledávat, leda když tam vystoupí, aby předal oběti bohům a poprosil je o přízeň. Proto i archeologických nálezů na vrcholu je minimum.

Historické děje připomíná románská rotunda, postavená na vrcholu hory, na místě starší, zřejmě dřevěné stavby. O je-

Josef Mathauser: Praotec Čech na hoře Říp

jím zbudování podává zprávu kronika kanovníka vyšehradského, pokračovatele v Kosmově kronice. Zpráva se vztahuje přímo k bitvě, která byla svedena 18. února 1126 u Chlumce poblíž Ústí nad Labem. V tento den proti sobě bojovali kníže Soběslav I. a německý král Lothar III. Právě přemyslovský kníže Soběslav, na památku toho, že téměř zázračně zvítězil nad německou přesilou, nechal přebudovat na vrcholu hory zmíněnou dřevěnou stavbu na „*krásnou rotundu z bílého kamene*“. A tady musíme vyvrátit jeden úporně tradovaný omyl. Kaple na Řípu nebyla původně zasvěcena sv. Jiří, ale sv. Vojtěchu, jehož přízeň dopomohla Soběslavovi k vítězství pomocí zázračného praporce. Podrobněji si o této epizodě povíme, až navštívíme tajemné Vrbčany. Předpokládá se, že tu úplně původní dřevěnou stavbu nechal zbudovat kníže Břetislav I. k roku 1039, poté, co po odvážné vojenské výpravě do Polska přenesl Vojtěchovy ostatky z Hnězdna do Prahy. Naproti tomu první zmínka o zasvěcení kaple novému ochránci sv. Jiří se objevuje až na počátku 16. století. Němci ovšem horu Říp do dnes nazývají Sankt Georgsberg, tedy „Hora sv. Jiří“.

Václav Hájek z Libočan obohatil Kosmovo vyprávění o příchodu prvních Čechů do země o další překvapivé podrobnosti. Mimo jiné popisuje Čechův pohřeb „*na jedné plá-*

ni pod posvátnou horou Řípem, kde mu jeho čeled' zbudovala hrob a po dlouhý čas Čechové to místo navštěvovali a klaněli se jemu. Po nedlouhém čase na tom místě ves postavili a pro uctívání toho hrobu Ctiněves jí jméno dali.“

Kronikář Pulkava, jenž žil v době panování Karla IV., uvádí, že poutníci mohou v jeho době mohyly praotce Čecha ve Ctiněvsi vidět a že je ozdobena kamenným obloukem. Možná šlo o zbytek starověkého vchodu na úpatí mohylové hrobky, onoho dolmenového překladu na způsob stolu, jaké dodnes často vidáme v Bretani. Pulkava píše, že jakýsi stařec ho přivedl k místu, ležícímu vpravo pod ctiněveským kostelem, kde viděl zbytky nadzemního sklípku hrobky, jež se už na mnoha místech propadla.

Když se v roce 1853 vydal do Ctiněvsi romantický archeolog Václav Krolmus, nebylo už po legendární Čechově mohyle ani památky. Krolmus měl však cit pro zaniklé stopy; když se ostřížím zrakem rozhlédl od kostela, spatřil v poli, asi 50 kroků od hřbitovní zdi, nápadnou vyvýšeninu, jakési oblé návrší. Bylo mu podezřelé velké množství kamenů, roztroušené na tom místě mezi čerstvě zoranými brázdami. Hned se k pahorku vydal, kopl párkrát do země svou holí, upravenou na motyčku – a z hlíny se vyvalily střepy keramiky a zlomky kostí. A když kopal hlouběji, narazil dokonce na krásný, ohlazený, do špičky opracovaný kámen s provrtaným otvorem, pravěký sekeromlat, který mylně přisuzoval Slovanům jako zbraň a odznak vojvodské moci. Jde o typický Krolmusův omyl. Přesto ji mohl najít ve slovanské mohyle; je totiž dost dobře možné, že staří Slované někde našli tuto pravěkou zbraň a považovali ji za magický nástroj předků, proto ji jako „vzácnou starožitnost“ vložili do hrobu uctívané osobnosti.

Odborná veřejnost nebrala objevy nadšeného amatéra Krolmuse příliš vážně. Historici už na konci 19. století prokázali, že pověst o příchodu praotce Čecha je zcela smyšlená.

Václav Krolmus

Teprve v roce 2006 se pomocí leteckého archeologického průzkumu podařilo odhalit, že Václav Krolmus měl v podstatě pravdu! Na okraji tabulové plošiny vykreslila vegetace, snímaná z ptačího nadhledu, na poli východně od kostela půdorys pozoruhodného objektu. Dnes už v terénu žádná vyvýšenina není patrná, ovšem zelenější vegetace zachovává obrysy zasypaného příkopu. Ten vymezoval čtvercové ohrazení o délce strany 25 metrů. Uvnitř se nacházel další lichoběžníkový útvar a uprostřed něj oválný objekt, patrně vlastní hrobka, ovšem už dávno vyloupená a zničená. Její rozměry však dokazují, že muselo jít o výjimečný hrob mocného muže.

Takže konečně praotec Čech? Archeologové vzápětí zchladí naše nadšení: Podle střepů kulovitých amfor, které v objektu našli, datují pohřeb na sklonek 4. tisíciletí před Kristem, takže to byl mocný náčelník národa, jehož jméno vůbec neznáme, který tu však žil dávno nejen před Slovany, ale i před Kelty a Germány.

K nejmladším nálezům v okolí příkopu patřily kostrové hroby z doby římské, tedy ze 4. století po Kristu. Zdá se, že

tato lokalita byla osídlena nepřetržitě a pohřebiště sloužilo od doby bronzové až do raného středověku.

Je zřejmé, že dnešní obec Ctiněves, která nedávno slavila 700 let od první písemné zmínky, má mnohem dávnější historii. Zvláštní pahorek s kostelem a samostatnou zvonící, za níž se rýsuje typická silueta Řípu, působí na každého návštěvníka přímo magickou silou – i když ten dávný praotec se určitě nejmenoval Čech!

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti

Výpravu na Říp začínám ve Ctiněvsi. Čechův hrob tam nejdeme, hostinec U praotce Čecha však ano – a také pěkně upravenou náves. Nad ní se tyčí kostel svatého Matouše, obklopený hřbitovem s výraznou márnicí. Také tento pahorek (včetně památníku padlých) je skvěle udržován, což platí i pro hřbitov. A tak mě mrzel jen fakt, že jsem nemohl vstoupit do kostela a vidět v něm mimo jiné devět náhrobníků rodu Zapských ze Zap, pocházejících z konce 16. století. Nejhodnotnější patří rytíři Albrechtu Zapskému ze Zap na Ctiněvsi; je z červeného mramoru a s reliéfní postavou rytíře v životní velikosti. Na to, že zde Albrecht údajně špatně hospodařil a rod dokonce musel posléze Ctiněves prodat Polyxeně z Lobkovic, dostal náhrobník jako grand! To neříkám sarkasticky, naopak mám k tomuto rodu bližší vztah, neboť jsme o něm s Otomarem psali v naší druhé společné knize Utajené hrady a zámky I.

Svatostánek je ale krásný i zvenčí a předsunutá předsíň s opěráky mu dává nevšední charakter. Ve své původní románské podobě zde stál už ve 13. století a současnou, pozdně barokní, dostal koncem 18. století, kdy byl na základech původního kostela nově vystavěn.

Takto ztvárnil Říp Karel Liebscher

Pln pozitivních vjemů, které jsem v centru Ctiněvsi nasbíral, vyrazím k posvátné hoře. Autem jsem dojel pohodlně až k maličké osadě pod pramenem (či jezírkem) Hamlouf. Hned na začátku pěšiny jsem za typickými kůly chmelového pole uviděl vrcholek věže kostela svatých Petra a Pavla v Kostomlatech pod Řípem. „Požehnaný kraj,“ řekl jsem si...

... a tento můj pocit ještě zesílil, když jsem viděl, jak hezky místní (ze Ctiněvsi a Černoučku, tyto obce jsou historicky téměř srostlé) upravili okolí studánky Hamlouf. Tu údajně vytvořil před výstupem na Říp sám praotec Čech. Dnes jde o jedno ze zastavení „poutní cesty“ Blaník – Říp. Studánka jako taková je zakrytá, voda vytéká potrubím a naplňuje umělé jezírko. Já jsem pro změnu naplnil přinesenou lahev – vždyť jakou lepší tekutinou bychom mohli pokřtít knihu, kterou teď držíte v ruce?

To jsem byl stále nikoli na Řípu, ale jen Řípu na dohled. Ačkoli na dohled... Počasí se rychle kazilo a hora se začínala

ztrácet v mlžném oparu. Už blátivá cesta mezi poli mi dávala tušit, že v mém odění to nebude nahoru žádný med a že jsem poněkud podcenil své vybavení. Až k rozcestníku pod Řípem to šlo, ale závěrečný půlkilometr na vrchol mi dávalo kluzké bahno slušně zabrat. Jde o příkré stoupání mezi kameny v romantické, téměř vysokohorské scenérii, ale pokud nemáte příslušné obutí, doporučuji na Říp vystoupit z Krabčic, odkud vede alej. Špinavý jsem se vyplazil na Pražskou vyhlídku (kromě ní jsou tu ještě Mělnická a Roudnická). Musí odtud být nádherný rozhled! Na informační tabuli jsem si přečetl, že Mělník a Hazmburk jsou odsud vidět téměř za každého počasí. Škoda, že toho lednového dne nastalo zrovna ono „téměř“. Dohlédl jsem sotva do nejbližšího okolí hory, dál vůbec ne.

Z Pražské vyhlídky, toho dne tedy spíše ne-vyhlídky, jsem vystoupal skoro až na vrchol – k Boumově chatě. Ta se dodnes dochovala v prakticky nezměněné podobě, v jaké ji folklorem ovlivnění sokolové vystavěli v roce 1907. Během této mé návštěvy byla samozřejmě zavřená, protože jsem byl jediný, kdo pojal nápad vylézt v takovém počasí až sem. Potěšil mě však její perfektní stav – a také nápis: „*Co Mohamedu Mekka, to Čechu Říp.*“ Nafotil a obešel jsem také největší zdejší pamětihodnost, totiž rotundu svatého Jiří a Vojtěcha (i ta byla přirozeně zavřená) a pln obav se vydal na cestu dolů.

Uvědomil jsem si, že na Říp rádi vystupují státníci, a tak jsem po prezidentském vzoru objímal stromy. Ne proto, abych načerpal sílu, ale abych na zrádném bahně neupadl. Nakonec jsem vše zdárně překonal – a bohatší o adrenalinový zážitek a několik kilogramů bahna na botách doklopýtal až k autu.

S rotundou na kopci, který jsem právě opustil, jste byli seznámeni v předchozím textu. Teď Vás vezmu k několika dalším sakrálním památkám, kterými slyne tento staroslavný kraj.

Ve Ctiněvsi jsme už byli – a když jsem do této obce mířil od Prahy, potěšil mé oko kostel svatého Václava v Ledčicích.

Pohřeb praotce Čecha v Hájkově kronice

Pravda, na to, že prošel generální opravou v letech 1999 – 2000, není jeho fasáda zcela bez poskvrny. Ale výrazné průčelí s lobkovickým znakem (nechybí v něm perněstejný býk, jistě odkaz na paní Polyxenu) a charakteristická silueta tento nedostatek bohatě vyvažují. Ledčice jsou obec prastará, poprvé zmiňovaná už v roce 1102, zatímco kostel je připomínán až k roku 1384. Po jeho devastaci za třicetileté války ho pro Lobkovice přestavěl Girolamo Jeroným Costa. Nevyužil při tom, jak bývá obvyklé, základů původního svatostánku, ale navrhl nový půdorys ve tvaru kříže. Stavbu dokončil roku 1752 Petr Pavel Columbani, s nímž se setkáváme v této knize i jinde – na Peruci.

Černouček jsme zmínili jako obec, která dodnes udržuje těsný vztah se Ctiněvsí. Také zde máme co do činění s velmi starou vsí – a s kostelem, který vznikl na místě svého zbořeného předchůdce. Kostel svatého Bartoloměje je zde uváděn k roku 1311 a k zemi šel – prý z neznámých důvodů – ve druhé polo-

vině 18. století. V letech 1769 – 1774 ho pro hraběte Adama Hartiga, majitele Horních Beřkovic, postavil pražský stavitel Antonín Schmied. Před kostelem stojí obvyklá socha svatého Jana Nepomuckého, zde ovšem světec netypicky vede za ruku chlapce. V nejbližším okolí si povšimneme desky na domě čp. 50, kde je dnes úřad – a kde dříve sídlila škola; působil na ní a svého Malého Bobše zde psal Josef Věromír Pleva. Velmi pěkná je sousední empírová fara (čp. 14), stejně jako zákoutí s krucifixem už za obcí.

V Krabčicích nelze přehlédnout obří kostel Českobratrské církve evangelické z roku 1885. Ano, v tomto regionu mají nekatolická vyznání svou tradici, vyvolanou kolem poloviny 19. století opožděnou reakcí na toleranční patent; ale rozměry této stavby mě přesto uvádějí v úžas. Zajedťe si do Krabčic, a uvidíte sami. Ostatně nemusíte ani přímo do obce – věž je viditelná ze vzdálenosti 20 kilometrů! A proč je kostel tak monumentální? Stoupající počet evangeliků v době jeho výstavby zřejmě není jediným důvodem. Ten druhý možná tkví ve furiantství zdejších sedláků tohoto vyznání. Kostel vznikl díky sbírce... a výše příspěvků i se jmény dárců byla oznamována během nedělních bohoslužeb. Přispěvatelé se prý začali předhánět, kdo dá na stavbu víc – a výsledek vidíte sami.

Škoda, že oni či jejich následovníci nevěnovali také nějaký ten obolus na zchátralou sýpku a na další (a jinak zajímavé) hospodářské objekty v Kostomlatech pod Řípem. Kostel svatých Petra a Pavla na návrší nad nimi je krásný; a velmi starý, snad už z první čtvrtiny 13. století. Patří do tzv. doksanské skupiny románských kostelů (všimněte si zdejší apsidy). V té době ještě neměl masivní věž, ta přibyla až v 16. století, stejně jako štít lodi a předsíň.

Ve srovnání s ním se evangelický kostel v sousedních Libkovicích pod Řípem jeví jako chudý příbuzný – nemluvě o rozměrovém porovnání s „kolosem krabčickým“. Tato

novostavba z roku 1855 je však přece jen něčím výjimečná: jde o vůbec první evangelický kostel v Čechách, který měl věž a zvony!

Na závěr zmíním, že celá řada pozoruhodných památek – kostel svatého Linharta, mariánský sloup, fara a zámek – na nás čeká v nedalekém Cítově. Do této obce, proslulé také coby místo, odkud na náš stůl míří vajíčka, však zamíříme v některém z dalších výletů či knih. Zatím prozradím jen to, že do dvora – „vaječného království“ – jsem nepozorován vnikl... a nestačil se divit.

Podřipsko, to opravdu není jen Říp. Ale beze své dominanty by to zase nebylo Podřipsko, o tom nemá cenu diskutovat.

Zanechme tedy planých debat a vydejme se po stopách prvních Přemyslovců – na Starou Kouřim!

(Josef Pepson Snětivý)

KOUŘIM

MĚSTO, JEHOŽ SLÁVA SE DOTÝKALA HVĚZD

Jistě poznáváte podobnost tohoto výroku s proslulou věštbou kněžny Libuše. Možná vás však překvapí, že se nevztahuje k Praze, ale k hradišti ve své době mnohem většímu, bohatšímu, výstavnějšímu a posvátnějšímu, než byl Pražský hrad, Vyšehrad, Levý Hradec či Budeč. Ano, budeme si vyprávět o legendární a mocné Staré Kouřimi, jež byla silou vyvrácena, zničena – a co víc, záměrně vymazána z českých dějin. Skoro se nabízí srovnání jejího zániku s osudem starověkého Kartága či Tróje.

Historik a archeolog Michal Lutovský napsal: „*Stará Kouřim je zcela výjimečným objektem, který nemá mezi našimi slovanskými hradišti srovnání. Máme před sebou nejvýznamnější mocenské středisko v Čechách druhé poloviny 9. a první poloviny 10. století. Postupně budované tři pásy obloukovitě se táhnoucích hradeb, z nichž ta vnější dosáhla délky 1320 m, obklopile někdy na konci 9. století areál o rozloze 44 hektarů. Stará Kouřim je tak bezesporu nejrozsáhlejším opevněným sídlištěm raně středověkých Čech.*“

Mohutný terénní blok hradiště je přístupný z několika stran, ale nejpůsobivější je výstup od říčky Kouřimky (Vavřineckého potoka), která vytváří kolem západního okraje náhorní plošiny oblouk strmě zahloubeného údolí. Úvozová cesta nás vyvede z parkově upravené nivy pod opuštěným kamenolomem až na svažitou louku, na jejímž vrcholu se před stěnou

křovinami porostlého valu impozantně tyčí narezlý balvan. To je proslulý Lechův kámen; první zastávka na naší cestě do mlhavé krajiny mýtů.

Obcházím kolem dokola ten podivný, přibližně tři metry vysoký kvádr s plošinou na hřbetě a svislými stěnami, rozčleněnými do několika nepravidelných výstupků. Podle geologů jde o přirozený skalní výchoz ruly (ostatně i z povrchu nedaleké polní cesty se místy proklubává obnažená hornina), ale jeho osamělost na travnaté pláni působí zvláště, takřka nepatřičně. Leží tu jako zaťatá pěst. Nebo jako hranice řežavějících trámů, z nichž dosud dýchá žár vyhaslého ohně...

V duchu si představuji hučící plameny a sloup černého kouře, promíšeného jiskrami, jenž kdysi stoupal k nebesům, aby všem na míle daleko zvěstoval, že tady je předurčené sídlo vojvody Lecha a jeho lidu. Kouřový signál!

Jistě budete ten příběh o bratřích Čechovi a Lechovi znát; stará pověst správně tuší, že Kouřimí začínají české dějiny, neboť je prvním jmenovaným sídlem, vzniklým údajně krátce poté, co se slovanští Charvátí v čele s praotcem Čechem usadili pod horou Řípem. Vypráví se, že Lech se po nějakém čase rozloučil s bratrem Čechem a pokračoval s lidmi svého rodu v cestě na stranu polední. Když našli vhodné sídlo, zapálili na vybraném obětním kameni velký oheň, jímž vzdali poctu bohům. Čech každého rána netrpělivě vyhlížel z hory Řípu a upokojil se teprve tehdy, když na obzoru zahlédl prapor kouře, jenž byl smluveným znamením, že Lechova výprava byla úspěšná, že bratr dosáhl vytouženého cíle. A podle toho kouře, přinášejícího radostnou zvěst, začali Lechovo sídlo nazývat Kouřimí.

Ve skutečnosti patrně název hradiště nemá nic společného s kouřem; mohl by být odvozen (s typickou záměnou mezi „ch“ a „k“) od staroíránského a Slovany převzatého výrazu „chaor, chaorim“, jímž se označovalo stádo – odtud i název

kmene Charváci (Chorvaté), jenž vlastně znamená „pastevci“. Tedy „Hrad pastevců“? Právě tak se nabízí prastarý indoevropský výraz „kar“ ve smyslu „tvrdý, pevný, kamenný“.

K Lechovu kameni se váže tato pověst: Kdo prý ho dokáže o štedrovečerní půlnoci třikrát oběhnout (nebo obskákat po jedné noze) – ale co je důležité: bez jediného nadechnutí (!) –, tomu se kámen otevře a vydá mu své poklady. Čili tradiční „magická rada“, která se váže i k některým dalším českým kamenům a pravěkým mohylám a která zřejmě skrývá nějaké symbolické podobenství. Hledač esoterických stop v české krajině Jiří Kuchař se domnívá, že jde o zkrácenou vzpomínku na původní pohanské obřady, neboť je doloženo (například z poslední slovanské svatyně Arkony), že kněz vstupující do blízkosti božského idolu zadržoval dech, aby „boha svým výdechem neurazil“.

Uctívání Lechova kamene doložily i četné archeologické nálezy keramických střepů a opálených zvířecích kostí v okolní půdě, pocházející z nejrůznějších historických období. Tradice také říká, že ve středověku byly u Lechova kamene upalovány usvědčené čarodějnice. Přesto na něm neulpělo nic negativního; je to místo svým způsobem povznášející a otvírá se odtud jedinečná panoramatická vyhlídka na dnešní město Kouřim.

Je příznačné, že posvátný kámen se nachází mimo opevněný areál hradiště, těsně pod vnějším valem. Zřejmě se tím vyjadřoval jeho vztah k okolní zemi, neboť Lechův kámen (slovo „lech“ označovalo stařešinu, vůdce rodu, majitele půdy) ležel na „sněmovním poli“ a byl pozůstatkem původní rodové demokracie. Nenáležel jen knížeti, ale celému kmeni Zličanů. Je pravděpodobné, že na něm byla obřadně nastolována zlická knížata. Dovedu si živě představit, jak byl nový kníže slavnostně vyveden po dřevěných schůdcích na horní plochu balvanu, nad shromážděné davy, a tam za svolávání slávy usazen na rozprostřenou beraní kožešinu, na hlavu mu byla

Z tohoto zádumčivého místa můžeme vyrazit na Starou Kouřim

vložena špičatá čepice a do ruky vtištěn mocný čakan, tepaným stříbrem zdobená obřadní sekera.

Hradištní areál na Staré Kouřimi býval využíván dávno před příchodem Slovanů. Již v pátém tisíciletí př.n.l. se skupina zemědělského lidu, označovaného jako „kultura s vypíchanou keramikou“, opevnila na nejjižnějším cípu planiny, jenž vybíhá jako ostroh nad zákrut Kouřimky a je ukončen sráznými Pášovskými skálami, pod nimiž se až do roku 2013 (tehdy se při povodni protřhla jeho hráz) rozléval velký rybník Strašík. Není to sice místo nejvyšší, ale bylo dobře hájitelné. V mladší době bronzové tu stávala dřevěným plotem chráněná osada lidu popelnicových polí. Zbytky nádob s ušima ve tvaru dobytčích rohů jsou neklamným znamením přítomnosti kultury řivnáčské, svoje sídlo a možná i svatyni tady měl také lid kultury knovízské.

Ptolemaiova mapa Velké Germanie z počátku 1. tisíciletí n.l. uvádí „obchodní stanice“, které v jeho době ještě fungovaly

podél dálkových tras. Užívá pro ně původních (keltských? germánských?) názvů. Ovšem jen některá místa se podařilo identifikovat a ztotožnit s těmi dnešními. Brněnští historici Květ a Řehák se domnívají, že pozdější Kouřim nese na Ptolemaiově mapě jméno Hegetmatia. Je označena jako významný bod na křižovatce severojižních a západovýchodních cest.

Vnější val, skrze který projdeme průkopem od Lechova kamene, je naopak upomínkou na vrcholné období Staré Kouřimi, kdy hradiště na přelomu 9. a 10. století do svého areálu zahrnulo téměř celou náhorní plošinu a stalo se v rámci tehdejších Čech bezkonkurenčním „velkoměstem“. Už vstup byl monumentální: dva dřevěné můstky vedly přes 12 m široký a 5 m hluboký příkop do dvou esovitě prohnutých průchodů s kleštinovými zadními křídly, vybíhajícími z tělesa pět metrů vysoké hradby. Blok náspu, ponechaný mezi oběma průchody, byl upraven jako obranná bašta. Samo těleso hradby bylo tvořeno z roubených komor, vyplněných udusanou hlínou; z vnější strany bylo ukryto pod strmým hliněným náspem, ze strany vnitřní ho zpevňovala stěna z dubových fošen, jištěná v pravidelných rozestupech šikmými podpěrami z kulatiny. Brána, postupně odkrývaná od roku 1949, natolik nadchla archeology, že se rozhodli pro její rekonstrukci. Za použití původních materiálů a technologií ji znovu postavili. Dobový turistický průvodce píše: *„Znovuvybudovaná brána hradiště jest unikátem, k jehož zhlédnutí přijíždějí k nám i zahraniční vědečtí pracovníci.“*

Stačilo však pouhých padesát let, aby se problematická rekonstrukce hradištní brány zcela rozpadla a vrátila do stadia původního, křovím zarůstajícího valu. Je to názorný důkaz toho, že pokud nebyly dřevohlinité hradby každoročně udržovány a opravovány, brzy nad nimi zvítězila všemocná příroda.

Ještě pozoruhodnější je okolnost, že při odkrývání zaneseného příkopu našli archeologové velké množství nedbale po-

hozených mužských koster, promíšených železnými hroty šipek a zbytky poškozené výzbroje. Těla pobitých bojovníků se doslova hromadila u obou vstupních průchodů. Je to nesporné svědectví o posledním urputném boji. Stará Kouřim tehdy padla pod náporem Pražanů a definitivně ztratila možnost stát se hlavním městem Bohemie. Vydrancované a vypálené hradiště (jehož zánik se uvádí k roku 936) bylo ponecháno svému osudu. Od těch dob už na něm nikdo nežil. Možná vítězové toto místo prokleli a vyhlásili nad ním rituální zákaz („tabu“) dalšího osídlování. Své vlastní strážní hradiště, zasvěcené bojovníku s drakem svatému Jiří, si později postavili na protilehlé straně údolí říčky Kouřimky. Proč asi?

Pojďme dál do nitra Staré Kouřimi. Snad ten důvod odhalíme.

Přecházíme napříč někdejšími předhradím, kde stávaly roztroušené shluky chalup, oborohů, spižíren, kováren, hrnčírů a jiných dílen, mezi nimiž se volně popásal dobytek. Už zdálky vidíme na nejvyšším místě planiny malý hájek, skupinku starých, památkově chráněných lip, v jejichž stínu proběhlává barokní kaplička. Je zasvěcena sv. Vítu – stejně jako pražská hradní katedrála. Cítíme v tom nenápadný, skrytý vzkaz. Ale také podvědomou (či vědomou?) vazbu k odkazu slunečního boha Svantovíta (Svatovíta), jenž podle staroslovanské tradice vyjžděl z rudé brány jitra na bílém koni, se zlatým kohoutem na rameni a s kopím slunečního paprsku v pozdvižené ruce.

Jsmo na akropoli, původně samostatně opevněném a nejvýše položeném místě někdejšího hradiště (292 m.n.m.). Pod námi leží krajina jako strakatý, zvlněný plášť. Dokud tomu ještě nebránily stromy, býval odtud dokonale kruhový výhled, přes Labe až k mlhavým siluetám Krkonoš, Jizerských hor a k posvátnému Řípu, na opačnou stranu pak přes údolí Sázavy a Benešovskou pahorkatinu až k tajemnému Blaníku, na straně východní do nížin Polabí, k Orlickým a Železným horám, kde Sázava pramení, a ve směru zapadajícího slun-

ce přes Černé lesy a prameniště Šembery až k údolí Vltavy, do níž se Sázava vlévá. Málokdo ví, že právě stojíme v geografickém středu Evropy. Pod našima nohama se protínají pomyslné čáry: 15. poledník se tu kříží s 50. rovnoběžkou!

Už lidé se šňůrovou keramikou měli na tomto nejvyšším bodu planiny své pohřebiště; jejich kostry, skrčené na boku, zaujímal polohu embrya v lůně Matky země. Ve druhé polovině 9. století se akropole stala centrem knížecí správy, reprezentativním sídlem. Stavba, která tu vznikla pod ochranou druhého vnitřního valu, nemá v nálezech pozůstatků tehdejšího slovanského světa obdoby (což neznamená, že byla jediná, spíše, že pozůstatky něčeho podobného se dosud nikde jinde nenašly). Byla to 90 metrů dlouhá, ale jen 6 metrů široká chata, jakási obří dřevěná „housenka“. Nepoměr délky a šířky vysvětlují historici tehdejší neschopností stavebníků zastřešit širší prostor, než byla běžná obytná chata, a naproti tomu snahou zbudovat co nejrozměrnější stavbu. Usuzuje se, že šlo o jakousi „knížecí síň“, reprezentativní palácové sídlo, kde se u svého pána a vladaře scházela a společně hodovala celá družina, kde kníže odměňoval své bojovníky a plánoval s nimi nové výboje, kde od porobených rodů vybíral dávky za ochranu či za mír, přijímal cizí vyslance a kupce, vyslýchal zajatce a soudil provinilce, jak to známe z ruských „bylin“, keltských eposů a severských „ság“. Záhadný „dlouhý dům“ mohl též sloužit jako kultovní prostor.

Na tabulce naučné stezky si můžete prohlédnout jeho kresebnou rekonstrukci; mě ale nejvíc fascinuje fotografie pořízená během archeologického výzkumu, na níž se do neuvěřitelné dálky táhnou řady kůlových jam. Obvodové stěny měly šířku 1,50 metru! Uprostřed každé ze stěn se skrývala řada zapuštěných kůlů a o ně se z obou stran šikmo opíraly dlouhé, ploché fošny. Podle jejich sklonu archeologové usuzují, že sahaly do výše čtyř metrů, kde lze předpokládat sedlovou,

došky krytou střechu. Tato zvláštní konstrukce „dutých dřevěných stěn“ možná sloužila k lepší tepelné izolaci. Budova byla směřována od východu k západu, na obou koncích uzavřena do oblouku. Dovnitř se vstupovalo pouze od jihu dvěma úzkými vchody. Uvnitř chaty našli výzkumníci zbytky ohnišť a zahluobených sklepních jam. Prostor byl také členěn několika příčkami, takže nešlo o jedinou dlouhou halu.

Tajemný „dlouhý dům“ vzrušuje naši fantazii. Snad jakousi zmatenou vzpomínku na něj najdeme v kronice Václava Hájka z Libočan, jenž ji sice uvádí až v souvislosti se založením protilehlého přemyslovského „hradiště sv. Jiří“ knížetem Boleslavem, ale přesto je jeho „vybájená“ zpráva ve světle archeologických nálezů přinejmenším zvláštní. Posuďte sami: *„Kouřimští duom krásný prostřed města dali postaviti a dali jemu jméno Soudný neb Radný a tu sú také práva někdy od Přemysla a Libuše zřízená položili a jimi se spravovali, kterýchž práv jsú na ten čas netoliko Pražané, ale i jiná mnohá města velmi potřebovali a jich neměli. A tak v krátkém času se to město Kouřim velmi pěkným stavením ozdobilo a nad jiná města bylo slavnější.“*

Počátkem 10. století zanikl „dlouhý dům“ požárem, tehdy shořely i dřevěné součásti opevnění. Byl to snad důsledek války knížete Radslava Zlického se sv. Václavem? Vypadá to pravděpodobně, protože krátce poté bylo sídlo znovu, naposledy obnovené – ale tentokrát na novém, modernějším principu. Obranná hradba akropole byla na způsob hradeb přemyslovských na čele obestavěna kamenem (právě na jejím rozvaleném zbytku dnes stojí kaplička sv. Víta) a na místě vypáleného „dlouhého domu“ vznikl „dvorec“, areál s několika roubenými obytnými a hospodářskými staveními (včetně podzemních zásobáren zrní), uzavíracími obdélníky kolem chráněného vnitřního dvora. Asi před polovinou 10. století bylo i toto sídlo vypáleno – a Stará Kouřim už zůstala navždy pustá.